

Strukturerade observationer

Strukturerad observation är en metod som inte utnyttjas tillräckligt ofta i samhällsvetenskaplig forskning. Metoden innebär en direkt observation av beteenden och en registrering av dessa utifrån kategorier som bestämts innan man startar sin datainsamling. I detta kapitel behandlas följande:

- Surveyforskningens begränsningar när det gäller studiet av beteendet.
- Olika typer av observationer i samhällsvetenskaplig forskning.
- Den potential som strukturerade observationer rymmer när det gäller ett studium av beteendet.
- Hur man utformar ett observationsschema.
- Olika strategier för strukturerade observationer.
- Urvalsproblem vid sådan forskning som bygger på strukturerade observationer (man ska inte bara göra ett urval av undersökningspersoner utan även av tider och platser).
- Frågor om reliabilitet och validitet vid strukturerade observationer.
- Så kallad fältstimulering (aktionsforskning är en annan term som används), där forskaren aktivt ingriper i det sociala skeendet och noterar vad som händer till följd av sådana interventioner.
- Kritiska synpunkter på strukturerade observationer.

Inledning

Strukturerad observation är en metod som rör systematiska iakttagelser av individers beteenden på grundval av ett kategorischema. Det handlar om en teknik där forskaren tillämpar explicit formulerade regler för observation och registrering av olika beteenden. En av de viktigaste fördelarna med metoden är att den möjliggör en direkt observation av beteendet, vilket skiljer den från en surveyundersökning där man måste dra slutsatser om beteendet utifrån respondenternas utsagor. Det finns alltid en viss risk för att respondenterna inte är helt sanningsenliga eller minns fel då de berättar om sitt och andras beteende. Strukturerade observationer utgör en tänkbar lösning på detta problem, genom att de innebär en direkt iakttagelse av beteendet.

Problem med surveyforskning när det gäller socialt beteende

I kapitel 5, 6 och 7 har jag tagit upp olika aspekter av surveyundersökningar.

I samband med beskrivningen av de tillvägagångssätt som förknippas med surveyforskning tog jag upp vissa problem som rörde dessa tekniker. De som praktiserar surveyforskning är i viss mån medvetna om olika brister som surveystudier ibland uppvisar, och man har utvecklat olika tekniker för att eliminera dessa brister eller i varje fall minska deras effekter. Då man använder sig av surveytekniker som strukturerad intervju eller enkät i samband med ett studium av respondenternas eller undersökningspersonernas *beteende*, stöter man på

vissa typiska svårigheter (jag har redan berört vissa sådana i det föregående kapitlet).

I temaruta 8.1 beskrivs några av de problem eller svårigheter som är aktuella då man använder surveymetoder för att studera beteendet. Förteckningen är inte på något sätt uttömmande, men den tar upp de viktigaste faktorerna.

Observationer är ett alternativ

En uppenbar lösning till de nu beskrivna problemen är att observera människors beteende direkt utan att behöva förlita sig på metodiska verktyg som enkäter för att få fram den typen av information. Jag ska i detta kapitel beskriva huvuddragen i den metod som ibland kallas för *strukturerad observation* (se temaruta 8.4) och ibland för *systematisk observation*.

8.1 Problem som rör surveyundersökningar av socialt beteende

- *Problem som rör mening.* Människor kan skilja sig åt när det gäller hur de tolkar viktiga ord och begrepp i en fråga (se temaruta 8.2).
- *Problem som rör bortfall och utelämnning.* Respondenterna kan, utan att vara medvetna om det, utelämnat viktiga delar av en fråga (se temaruta 8.2).
- *Minnesproblem.* Respondenterna kan minnas fel beträffande hur ofta ett visst beteende uppträder.
- *Social önskvärdhet.* Respondenterna kan vilja svara på ett sätt som stämmer överens med hur pass socialt önskvärt ett visst beteende är.
- *Hotande frågor.* Vissa frågor kan upplevas som hotande och göra att respondenterna inte svarar ärligt på frågorna.
- *Egenskaper hos intervjuarna.* Olika aspekter av intervjuarens beteende eller egenskaper kan påverka de svar som lämnas.
- *En skillnad mellan uppgivet och faktiskt beteende.* Hur människor säger att de beter sig (eller kommer att bete sig) och hur de faktiskt beter sig kan skilja sig åt (se temaruta 8.3).

8.2 Sanningsenlig rapportering av beteende och de problem som rör mening och utelämnande

Belson (1981) har genomfört detaljerade studier av hur människor tolkar frågor som varit avsedda att mäta attityder och beteenden. En fråga som rörde det sistnämnda ingick i strukturerade intervjuer som gjordes med 49 vuxna engelsmän och den löd (a.a., s. 59):

När du sätter på TV:n på kvällen, brukar du då titta under hela kvällen eller bara på ett eller två programinslag?

Man genomförde djupintervjuer (efter det att de strukturerade intervjuerna gjorts) som visade att ingen av respondenterna uppfattade frågan helt riktigt, det vill säga på avsett sätt. 25 av respondenterna tolkade frå-

gan helt fel, medan de övriga i huvudsak uppfattade frågan rätt, men med vissa avvikelser. Ett vanligt problem handlade om att frågan hade utformats i syfte att ge information om när respondenterna satte på TV:n. Detta uppfattades korrekt av 38 respondenter, men 15 av dem trodde att frågan avsåg när TV:n sattes på, av dem själva eller någon annan – alltså ett tolkningsproblem. 9 respondenter tycktes inte ha noterat frasen "När du sätter på TV:n" (utelämnande). 10 respondenter tycktes ha glömt bort "under hela kvällen" i sina svar, medan ordet "brukar" gav upphov till flera tolkningar. Vi kan således se exempel på de problem som rör mening och utelämnanden.

8.3 En klyfta mellan uppgivet och faktiskt beteende

Klyftan mellan vad respondenter säger och vad de gör är kanske det mest (ö)kända problemet när man frågar människor om saker och ting. Med hjälp av enkäter kan man få information om människors attityder och hur de beskriver sitt eget beteende, men man kan på goda grunder fråga sig i vilken utsträckning detta stämmer med hur de verkligen beter sig.

En undersökning av rasfördomar som genomfördes före andra världskriget av LaPiere (1934) är exempel på detta. Han reste under två år tillsammans med en ung kinesisk student och dennes fru för att se om de skulle vägras tillträde på hotell och restauranger. De reste två gånger tvärs över USA, och det var bara ett hotell av 66 som inte ville ta emot dem (ingen av 184 restauranger och barer vägrade servera dem). LaPiere försökte undvika att hans egen närvaro påverkade hotellens och restaurangernas beslut om att acceptera det kinesiska paret genom att se till att det inte var han som gjorde beställningarna på de olika ställena (a.a., s. 232):

Närhelst så var möjligt lät jag min kinesiska vän sköta rumsbeställningarna ... eller lät de båda gå före mig in på restaurangerna. På så sätt försökte jag "neutralisera" min närvaro. Ibland

besökte vi eller tog in på förstaklasställen efter en lång och dammig dag ute på vägarna, ibland stannade vi till vid sämre motell då vi var uppklädda och högst presentabla.

LaPiere väntade sex månader (efter det att de rest färdigt) och skickade sedan enkäter till de hotell och restauranger de besökt. En av frågorna i enkäterna löd på följande sätt: "Skulle Ni ta emot kineser som gäster på Er restaurang/Ert hotell?" Av dem som besvarade enkäten, var det 92 procent av restaurangerna och 91 procent av hotellen som svarade nekande på den frågan. LaPieres enkla men slående studie visar tydligt skillnaden mellan faktiskt och rapporterat beteende.

Det är också värt att notera att frågan, som den är formulerad, är något oklar, något man ofta kritiserar den här undersökningen för. "Skulle ni ..." kan tolkas som att man frågar respondenterna om ett framtida beteende eller vilken generell policy hotellet/restaurangen har. Varför LaPiere inte använde formuleringen "Tar Ni idag emot ..." framgår inte av hans rapport, men det är inte speciellt troligt att detta i någon betydande grad påverkade resultaten och deras konsekvenser för surveyforskningen.

Det finns precis som vid intervjuer (se temaruta 5.3, s. 127) flera olika former av observationer i samhällsvetenskapliga undersökningar. Temaruta 8.5 beskriver översiktligt några huvudsakliga sätt varpå man kan utföra sina observationer i en undersökning.

Man har menat att strukturerad observation kan ses som ett alternativ till de övriga metoder som ingår i surveystudier. Med tanke på de olika problem som berörs i temaruta 8.1 går en uppenbar lösning ut på att man observerar människor. Som metod har strukturerade observationer emellertid inte lockat särskilt många

forskare, utan den verkar i stället ha använts inom främst klassrumsforskning.

I alla studier som bygger på strukturerade observationer innehar observationsschemat eller *kodningsschemat* en viktig plats. Detta schema specificerar de beteendekategorier som ska observeras och hur man ska hänföra olika beteenden till dessa kategorier. Ett exempel visar vad detta går ut på. Ett av de mest kända observationsschemana när det gäller klassrumsforskningen är Flanders Interaction Analysis Categories (FIAC) som utformats av Flanders (1970). Det utvecklades i USA

8.4 Vad innebär en strukturerad observation?

Strukturerad observation (som alltså ofta kallas *systematisk observation*) är en teknik där forskaren använder sig av uttalade och fasta regler för observation och registrering av beteendet. Reglerna beskriver för observatörerna vad de ska leta efter och hur de ska registrera det de observerat. Alla de personer som ingår i undersökningen (de kallas ofta för "deltagare") observeras under en viss tidsrymd som bestämts i förväg och utifrån samma styrda tillvägagångssätt (som specificeras av reglerna). Reglerna kommer ofta till uttryck i det som brukar kallas för ett *observationsschema*, som i flera avseenden liknar det frågeschema man har som grund vid strukturerade intervjuer med slutna frågor. Syftet med observationsschemat är att säkerställa att varje

deltagares beteende registreras på ett så systematiskt sätt att man kan sammanställa ("aggregera") alla deltagares beteenden när det gäller de olika beteendekategorier som man vill studera.

De regler som utgör observationsschemat ska vara så specifika och konkreta som möjligt för att observatörerna ska kunna rikta in sig på just de aspekter av beteendet som är av intresse. De data som blir följden liknar i hög grad den information som en enkät ger genom att tillvägagångssättet genererar information om olika aspekter av beteendet; dessa aspekter kan betraktas som variabler. Undersökningar som bygger på strukturerade observationer bygger ofta på en kombinationsdesign (se temaruta 2.12, s. 57 samt figur 2.2 och 2.3, s. 61).

8.5 Huvudsakliga typer av vetenskapliga observationer

- *Strukturerad observation* (se temaruta 8.4).
- *Systematisk observation* (se temaruta 8.4).
- *Deltagande observation*. Detta utgör en av de mest kända forskningsmetoderna inom samhällsvetenskapen. Den förknippas allra oftast med kvalitativ forskning och innebär att forskaren under förhållandevis lång tid engagerar sig i en social miljö och försöker få en bild av hur individerna i denna miljö (till exempel en grupp, en organisation eller ett samhälle) uppför sig och vilken mening individerna tillskriver detta beteende och denna miljö. Deltagande observatörer skiljer sig högst avsevärt åt när det gäller i vilken utsträckning de själva är delaktiga i de sociala miljöer som studeras; se temaruta 13.1 och hela kapitel 13 för mer detaljer angående detta.
- *Icke-deltagande observation*. Detta handlar om en situation där observatören iakttar, men inte deltar i det som sker i miljön. Observatörer som arbetar med strukturerade observationer är ofta av det icke-deltagande slaget genom att man befinner sig i den miljö som studeras, men sällan deltar i det sociala skeendet. Termen "icke-deltagande observation" kan också användas i samband med ostrukturerade observationer.
- *Ostrukturerad observation*. Som framgår av namnet innebär denna form av observation att man inte använder sig av något observationsschema för registreringen av olika beteenden. Syftet är i stället att så detaljerat som möjligt notera hur deltagarna i en miljö beter sig och att ge en narrativt hållen beskrivning av det beteendet. Merparten av all deltagande observation är i viss bemärkelse av ett ostrukturerat slag, men uttrycket "ostrukturerad observation" tillämpas vanligtvis i samband med icke-deltagande observationer.
- *Enkel observation* och *styrd observation*. Webb m.fl. (1966) skriver om sådana observationsformer, där observatören inte är delaktig och inte påverkar situationen och miljön och inte kan ses av deltagarna. Vid en enkel observation har observatören inget inflytande över den situation som studeras, men när det gäller styrd observation kan observatören påverka och förändra den observerade situationen för att se vilka effekterna av denna intervention blir. Dessa två former av observation är praktiskt taget alltid en del av icke-deltagande observationsstudier och kan inrymma både strukturerade och ostrukturerade observationer.

men har tillämpats i många andra länder. Det hela går ut på att en observatör iakttar en lektion under tre sekunder i taget och sätter en kategorisiffra på den aktivitet som försiggår. Observatören skriver med andra ord ner en siffra mellan 1 och 20 som direkt relaterar till kodningsschemat (se temaruta 8.6 för ett exempel)

Utifrån de data som FIAC-observationerna ger, kan man få fram en hel del intressanta saker. Man kan till exempel jämföra lärarnas undervisningsstilar utifrån hur aktiva de och eleverna är, eller hur ofta det förekommer tystnad och oklarheter. Det går också att jämföra olika klasser med varandra utifrån dessa kategorier. Man brukar på grundval av de resultat som FIAC-schemat ger säga att två tredjedelar av aktiviteterna i klassrummet består av prat, att läraren står för två tredjedelar av prattiden och att pojkarna tar hand om två tredjedelar av den tid som är över.

Schemat är en god hjälp då man vill få en bild av vad som händer under en vanlig lektion och det kan användas som grund för en bedömning av vilken undervisningsstil som förefaller vara mest effektiv. Får till exempel eleverna bättre betyg eller bättre provresultat med en lärare som pratar mycket eller med en som låter eleverna vara aktiva? Schemat kan också användas i lärarutbildningen för att hjälpa lärarstudenterna att bli medvetna om hur deras egen undervisningsstil ser ut och öppna upp för frågor om hur pass lämplig den är.

En intressant idé är att använda ett sådant schema även vid lärarnas fortbildning, då de handleder sina elever eller då de har samtal med föräldrarna. I följande påhittade schema ligger fokus på läraren. Jag tänker mig att det är en lärlärd gruppdiskussion, och att kategorierna är de följande:

8.6 FIAC-kategorier

	1. Accepterar känslor (till exempel accepterar och klargör en attityd eller känsloläget hos en elev)
Respons	2. Berömmar eller uppmuntrar
	3. Accepterar eller bygger på elevernas idéer
Lärarakтивitet	4. Ställer frågor
	5. Undervisar ("har lektion")
Initiering	6. Ger instruktioner
	7. Ger kritik eller hävdar sin auktoritet
	8. Elevaktivitet – responser
Elevaktivitet	9. Elevaktivitet – initiering
	10. Tystnad eller oklarhet
Tystnad	

Läraren:

- 1 ställer en fråga som riktas till hela gruppen,
- 2 ställer en fråga till en viss elev,
- 3 reagerar på en fråga som en elev ställer,
- 4 reagerar på en kommentar som någon i gruppen kommit med,
- 5 diskuterar ett ämne,
- 6 strukturerar situationen (säger till exempel till om rast eller påminner om att man ska prata en i taget),
- 7 tystnad.

Eleverna:

- 8 ställer en fråga,
- 9 reagerar på en fråga från läraren,
- 10 reagerar på en kommentar från läraren,
- 11 reagerar på en fråga från en annan elev,
- 12 reagerar på en kommentar från en annan elev,
- 13 pratar om situationens uppläggning (frågar till exempel om raster).

Vi kan bestämma oss för att notera och koda det som pågår i femsekundersintervaller. Ett kodningsschema som omfattar fem minuters observation under gruppdiskussionen kan se ut som det i figur 8.1. Vi kan jämföra den tid läraren ägnar åt olika aktiviteter med exem-

3	3	3	3	10	10	10	10	10	10	10	10	10
10	10	10	10	10	10	7	7	7	8	8	8	8
8	8	8	8	8	8	8	8	11	11	11	11	11
11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
7	7	7	7	7	7	4	4	4	4	4	4	1

Figur 8.1 Kodningsark för en tänkt studie av lärare. Varje cell representerar ett fem sekunder långt intervall och varje rad omfattar en minut.

pelvis gruppstorleken, möbleringen i klassrummet, ämnet, kön, ålder och så vidare.

Observationsschemat

Utformningen av ett schema eller en mall för registreringen av observationerna är uppenbarligen ett viktigt steg i en undersökning som bygger på strukturerade observationer. De faktorer som ingår i denna fas liknar dem som är aktuella då man ska utforma ett frågeschema. Följande synpunkter är viktiga:

- Det krävs ett tydligt fokus, något som rymmer två aspekter. Det ska för det första vara klart för observatören exakt vad och/eller vem som ska observeras. Om det till exempel är människor som är det centrala i observationen, måste observatören veta vem eller vilka som ska observeras. Observatören behöver också veta om någon speciell del av miljön ska iakttas och registreras och i så fall vilken. Utan ett tydligt fokus är det svårt att också vara tydlig beträffande den frågeställning som observationen ska belysa – observatören vet inte vad som ska iakttas av allt det som normalt sker i en miljö.
- Precis som vid formuleringen av en slutna fråga i ett strukturerat frågeschema eller i en enkät ska de beteenden som olika kategorier beskriver vara ömsesidigt uteslutande (det vill säga inte överlappande) och uttömmande. Om vi utgår från exemplet med kodning av lärarbeteenden, kan det hända att vi stöter på ett problem som innebär att de tolv kategorierna inte utesluter varandra i det fall då en elev knackar på dörren och snabbt ställer en fråga (till exempel om vem som ska redovisa en viss uppgift) innan lektionen börjar. En observatör som är ovan vid gruppdiskussioner och gruppredovisningar kan mycket väl bli osäker om detta beteende ska kodas i termer av de

tolv kategorierna eller om han eller hon ska vänta med kodningen. Det bästa är kanske att lägga till ytterligare en kategori ("övrigt"). Det krävs ofta ett visst mått av ostrukturerad observation innan man kan utforma ett observationsschema och kunna lösa tänkbara problem som rör kategoriseringen.

- Systemet för registrering av observationer och beteenden ska vara lätt att använda. Komplexa system med en stor mängd beteendekategorier är inte något man ska sträva efter. På samma sätt som vid ett strukturerat frågeschema ska observatörerna utbildas och vänjas vid ett observationsschema, men det är ändå lätt att bli förvirrad om det finns för många kategorier.
- Ett möjligt problem med vissa observationsscheman är att de ibland kräver ett visst mått av tolkning från observatörens sida. Det kan till exempel vara svårt att skilja mellan kategorin elev som svarar på en annan elevs inlägg, och kategorin elevens egna inlägg i diskussionen. Om det är svårt att skilja mellan dessa

kategorier krävs en tolkning från observatörens sida, och då behöver det finnas tydliga riktlinjer och en förhållandevis lång erfarenhet av att använda observationsschemat. Se temaruta 8.7 för ett exempel på en undersökning där det verkar ha krävts ett ganska stort mått av tolkning.

Strategier vid observation av beteenden

Det finns flera olika tillvägagångssätt vid registreringen av beteendet:

- Man kan registrera i termer av olika händelser ("incidents"), vilket innebär att man väntar på att någonting ska hända och sedan noterar vad som sker då och strax efteråt. Det var egentligen det som LaPiere gjorde (se temaruta 8.3) genom att han väntade på att det kinesiska paret skulle be om ett bord eller ett

8.7 Observation av arbetsuppgifter

Jenkins m.fl. (1975) beskriver resultaten från en explorativ undersökning vars syfte var att mäta vad olika arbetsuppgifter gick ut på. Man riktade in sig på flera olika typer av arbeten i flera organisationer, och man utformade ett observationsschema vars syfte var att beskriva 20 olika aspekter (dimensioner) av det arbete som studerades. Merparten av de aspekter som studerades mättes med hjälp av flera indikatorer som alla antog formen av en fråga som observatören skulle besvara på en sex- eller sjugradig skala.

Dessa sammanfördes sedan för var och en av dimensionerna. Även om studien hade en psykologisk inriktning, uppvisade många av de 20 dimensionerna en koppling till frågeställningar som väckts inom arbetssociologin (se till exempel Braverman, 1974). En av dimensionerna rörde "den anställdes kontroll över

arbetstakten" och inrymde tre observationsindikatorer (till exempel "Hur stor kontroll har den anställda över arbetstakten i denna miljö?"). En annan dimension var "autonomi", som omfattade fyra frågor (till exempel: "Innebär arbetsuppgiften att individen får fatta flera beslut på egen hand?")

De flesta av observatörerna var studenter. Tillvägagångssättet vid själva observationerna var följande (Jenkins m.fl., 1975, s. 173):

Varje respondent observerades två gånger och en timme vardera gången. Observationerna gjordes så att det gick åtminstone två dagar mellan de två observationstillfällena. De skulle göras under olika tider på dagen och det var två olika observatörer vid dessa två tillfällen.

rum, för att sedan se om de fick det de begärde eller inte. Jag kan också dra mig till minnes en artikel i en tidning som beskrev hur någon hade rest en stege mot en husvägg så att den täckte större delen av trottoaren, för att sedan observera om de människor som passerade valde att gå under eller runt stegen (de fick då ta ett steg ut i gatan, där trafiken var tämligen tät). Ett stort antal av de förbipasserande föredrog det senare, något som visade på vidskepliga föreställningar i ett annars sekulariserat samhälle. Det var alltså en viss händelse (att någon närmade sig stegen) som utlöste observationen. Webb m.fl. (1966) skulle betrakta detta som ett exempel på en planerad eller styrd observation, eftersom det var forskarna som hade konstruerat situationen. Jag ger längre fram i kapitlet ytterligare ett exempel på sådan forskning i form av *fältstimulering*.

- Man kan observera och notera det som sker i korta tidsintervaller. I Croll & Moses (1985) undersökning av barn med särskilda behov observerades varje barn under ett fåtal minuter i taget (den totala observationstiden var två timmar för respektive barn). En viss variation av detta kan vi se i den studie som beskrevs i temaruta 2.10, s. 55 (Charlton m.fl., 1998, s. 7). Barnen på St Helena spelades in på video under en tvåveckorsperiod under rasterna. Innehållet på banden kodades sedan utifrån "Playground Behavior Observation Schedule":

... som är ett instrument för registrering av 23 olika typer av beteenden (till exempel spel, fantasilek, rollek, antisocialt och prosocialt beteende) och vem som står för detta beteende (individ, par eller grupper på 3-5 eller fler barn). Ett speciellt observationsschema fylldes i för trettio sekunder långa observationsintervall.

- Man kan observera och registrera beteendet under en förhållandevis lång tidsrymd, och observatören iakttar och skriver då praktiskt taget kontinuerligt ner det som sker. FIAC-schemat är ett exempel på denna

strategi. Ett annat exempel är den undersökning av det kännetecknande för olika arbeten som Jenkins m.fl. (1975, s. 174) gjorde och som innebär att man observerade varje anställd två gånger under en timme vid varje observationstillfälle (se även temaruta 8.7):

Den timme som ägnades åt observation delades upp på följande sätt: observatören skulle under 10 minuter sätta sig in i arbetssituationen, ägna 30 minuter åt att observera specifika arbetsbeteenden och 20 minuter åt att på plats bedöma arbetsuppgifterna. Därefter fyllde observatörerna under 15 minuter (på annan plats) i resen av observationsinstrumentet.

Denna sistnämnda studie är ett exempel på det som Martin & Bateson (1986) kallar "kontinuerlig registrering av beteendet", då observatören iakttar en viss situation eller en viss person under en längre tidsrymd, något som gör att man kan notera eller mäta olika typer av beteenden och hur ofta de förekommer. Martin & Bateson jämför detta med det som kallas tidssampling.

- *Tidssampling* innebär att man väljer ut kortare tidsintervaller för observation. Ett exempel på detta är den undersökning av skolor som går under namnet ORACLE ("Observational Research and Classroom Learning Evaluation"; Galton m.fl., 1980). I denna studie observerades åtta barn (fyra pojkar och fyra flickor) i varje klass under omkring fyra minuter vid tio olika tillfällen. Var tjugofemte sekund angav en summer för observatören att han eller hon utifrån observationsschemat skulle notera vad läraren och barnen gjorde. Vi kan säga att denna tidssampling av skeendet i klassrummet var av slumpmässig art.

Urval

Precis som vid surveyundersökningar kräver strukturerade observationer beslut som rör ett urval av vad och

vem som ska observeras och när det ska ske. Vid strukturerade observationer handlar urvalsproblematiken således inte bara om vilka människor som ska ingå i undersökningen, utan även om exempelvis platser och tidpunkter.

Att välja ut personer

När man ska välja ut vilka personer som ska observeras, aktualiseras i stort sett samma frågeställningar som vid sannolikhetsurval (se kapitel 4). Det innebär att observatören idealt sett ska göra sitt urval på slumpmässig basis. I Croll & Moses (1985) undersökning av barn med särskilda behov valdes 34 klassrum i ett antal skolor ut för observation.¹ Alla barn var i ungefär samma ålder. Inledningsvis intervjuades varje lärare för att man skulle få reda på om det i respektive klass fanns barn med särskilda behov. Dessutom genomfördes test avseende läsförmåga och tankeförmåga för att se vilka barn som hade sådana behov, men som inte klassificerats av skolan eller läraren.

Man valde därefter slumpmässigt ur upp till sex barn med särskilda behov och fyra "övriga" barn i varje klass som skulle studeras med hjälp av strukturerade observationer (den sistnämnda gruppen på fyra barn fungerade som kontrollgrupp). Sammanlagt valdes 280 barn ut för observation; 151 av dessa ansågs ha särskilda behov, och de övriga fungerade som kontrollpersoner. Lärarna visste inte om vilka elever som observerades, framför allt inte vilka kontrolleleverna var. Ett visst barn observerades under några minuter och därefter flyttades fokus till ett annat barn i en slumpmässig ordning. Sammanlagt studerades varje barn under två timmar, men under ett ganska stort antal åtskilda observationstillfällen.

I ORACLE-undersökningen valdes slumpmässigt åtta barn i varje klass ut för observation (Galton m.fl.,

1980). En pojke och en flicka av de bäst och de sämst presterande barnen i varje klass valdes ut tillsammans med två pojkar och två flickor som låg på en genomsnittlig prestationsnivå. Dessa barn observerades sedan på ett slumpmässigt sätt vid många olika tillfällen. I undersökningen av olika arbeten (se temaruta 8.7) valdes de personer som skulle observeras på sitt arbete också ut på ett slumpmässigt sätt (Jenkins m.fl., 1975).

Urval av observationstillfällen

Som framgår av metoden med tidssampling är det ofta nödvändigt att säkerställa att observationen görs under olika tider på dagen, om vissa individer väljs ut för mer än en observation. Det betyder att om olika individer slumpmässigt väljs ut för att observeras vid olika tidpunkter under korta perioder, är det viktigt att observationsperioderna bestäms på ett slumpmässigt sätt. Det är till exempel inte bra om en viss elev alltid observeras i klassrummet vid slutet av skoldagen, eftersom han eller hon då kan vara trött, vilket kan ge ett felaktigt intryck av den elevens beteende.

Några fler synpunkter på urvalet

De urvalsmetoder som jag nämnt hittills följer sannolikhetsprinciperna, och de passar bra för att utforma en urvalsram för individer. Detta är dock av flera anledningar inte alltid möjligt. Studier av offentliga platser (till exempel den trottoar som nämndes i samband med undersökningen om vidskepligt beteende) möjliggör inte något slumpmässigt urval, eftersom det är mycket svårt att utforma en urvalsram för de människor som går på en trottoar. Det är inte heller särskilt lätt att konstruera en urvalsram för samspelssituationer. Riess (1976) har till exempel beskrivit svårigheten att utforma ett slumpmässigt antal möten mellan poliser och all-

mänhet. Problemet med att genomföra en strukturerad observationsundersökning om ett sådant tema är att det är mycket svårt att specificera en urvalsram, och därmed får också forskaren svårt att skapa ett sannolikhetsurval.

Jag påstod i kapitel 4 att frågor som rör sannolikhetsurval oftast har med resultatens externa validitet att göra. Sådana problem blir emellertid inte helt lösta av att man gör ett sannolikhetsurval. Om en strukturerad observation till exempel görs under en relativt kort tidsrymd, kommer sannolikt frågor som rör resultatens representativitet att väckas. Om undersökningen genomförs i en eller fler skolor, kan tiden på året ha betydelse för de resultat man får. Klasserna betar sig sannolikt inte på samma sätt i början av höstterminen som vid slutet av vårterminen. Den tidpunkt man väljer för sina observationer är därför av vikt. I ORACLE-studien löste man detta problem genom att observera lärare och elever vid sex olika tillfällen under läsåret.

Platserna för de strukturerade observationerna är också en faktor som man ska ta hänsyn till. Hur väljs de? Kan man utgå från att de är representativa för andra, liknande platser? Om man slumpmässigt väljer ut de skolor som ska studeras minskar risken för skeva urval. Men med tanke på svårigheten att få tillåtelse att göra observationer i skolor och på företag, finns det också en viss risk för att de organisationer som tillåter observationer inte är representativa.

Martin & Bateson (1986) har formulerat ytterligare distinktioner mellan olika slag av urvalstekniker i samband med strukturerade observationer:

- "Improviserat urval", där observatörer registrerar allt som råkar ske vid den tidpunkt då observationen görs.
- "Fokuserat urval", som går ut på att en viss individ observeras under en bestämd tidsrymd. Observatören registrerar förekomsten av det beteende som är av intresse utifrån ett observationsschema.

- "Översiktsgranskande urval", där en hel grupp individer studeras regelbundet under vissa tidsperioder (allas beteende noteras under den tidsperioden). Med denna urvalsstrategi kan man bara observera och registrera en eller två typer av beteenden.
- "Beteendeurval" innebär att en hel grupp studeras och observatören registrerar vilka som ägnar sig åt en viss typ av beteende.

De flesta undersökningar som utgår ifrån strukturerade observationer verkar bygga på de två första typerna av urval. Flanders FIAC-schema är ett exempel på improviserat urval och Croll & Moses (1985), Galtons m.fl. (1980), Jenkins m.fl. (1975 och Buckle & Farringtons undersökningar är exempel på fokuserat urval.

Reliabilitet och validitet vid strukturerad observation

McCall (1984, s. 277) har dragit slutsatsen att strukturerade observationer i jämförelse med intervjuer och enkäter ger "(a) mer tillförlitlig information om olika skeenden, (b) större precision när det gäller val av tidpunkt, varaktighet och frekvens, (c) bättre precision när det gäller den tidsmässiga ordningen mellan variablerna och (d) riktigare och mer ekonomiska rekonstruktioner av storskaliga sociala episoder". Detta utgör ett mycket starkt stöd för strukturerade observationer, men precis som McCall noterar, är det flera problem rörande reliabilitet och validitet som forskaren ställs inför då denna metod används. Vissa av dessa problem liknar dem som alla samhällsvetenskapliga forskare med en kvantitativ inriktning möter (se kapitel 3), framför allt de som sysslar med surveyundersökningar. Vissa problem är dock specifika för strukturerade observationer.

8.8 En undersökning om snatteri

Buckle & Farrington (1994) beskriver sina resultat från en replikation av en tidigare undersökning om snatteri i ett varuhus i England (Buckle & Farrington, 1984). Replikationen genomfördes i en liknande affär som vid den första studien. Kunderna valdes ut slumpmässigt då de kom in i affären och följdes av två observatörer tills de lämnade affären. Observatörerna noterade faktorer som kön, ålder, etnisk bakgrund, prisnivån på de varor de köpte och hur de över lag betedde sig. I den första undersökningen observerades 486 personer (nio av dessa snattade varor) och i den andra 502 per-

soner (sex av dessa snattade). Något överraskande var att det var flest män under 25 år (i den första studien) och över 55 år (i den andra undersökningen) som snattade; dessa köpte även andra varor. De flesta snattade varor var inte särskilt dyra.

Urvalsprinciperna och de valda observationsstrategierna byggde på ett slumpmässigt urval av de personer som gick in i respektive affär samt en kontinuerlig observation och registrering av beteendet under en viss tidsrymd (som styrdes av den tid personen i fråga befann sig i affären).

Reliabilitet

De forskare som tillämpar strukturerade observationer har intresserat sig för graden av överensstämmelse mellan olika observatörer. Detta handlar i grunden om i vilken utsträckning två eller flera observatörer kan vara överens om kodningen av de beteenden som ingår i observationsschemat – en *interbedömarreliabilitet*. Det huvudsakliga begrepp som används för att bedöma

denna aspekt av reliabiliteten är en statistisk mekanism som kallas *kappa* (se temaruta 8.9).

En andra synpunkt som rör reliabiliteten är graden av överensstämmelse då observationsschemat tillämpas vid olika tidpunkter (det vill säga en *intrabedömarreliabilitet*). Detta är helt uppenbart ett problematiskt begrepp på grund av människors förmåga och även

8.9 Cohens kappa

Cohens kappa är ett mått på graden av överensstämmelse mellan hur två olika observatörer kodar samma faktorer. Måttet kan tillämpas på kodning av olika slag av kontextuell information, till exempel vid en innehållsanalys av tidningsartiklar, eller av svaren på öppna intervjufrågor och sådant man observerat. I likhet med Cronbachs alpha (se temaruta 3.7, s. 88) får man en koefficient som ligger mellan 0 och 1. Ju närmare koefficienten hamnar talet 1, desto bättre är överensstämmelsen mellan två olika observatörer. En koefficient på 0,75 och högre anses som mycket bra, mellan 0,6 och 0,75 som acceptabelt samt mellan 0,4 och 0,6 som inte helt tillfredsställande.

Innebörden av kappa är att det måttet mäter den grad av överensstämmelse mellan olika observatörer som inte är beroende av slumpen. Croll (1986) nämner ett likartat statistiskt mått (Scott-koefficienten rörande överensstämmelse) som kan tolkas på ett likartat sätt.

De värden som kappa antog i undersökningen om arbetsuppgifter som berördes i temaruta 8.7 hamnade i huvudsak i kategorin "bra". De två frågor som togs upp i denna temaruta hade dock kappavärden på 0,43 och 0,54 (Jenkins m.fl., 1975) – något som inte är speciellt uppmuntrande och som tyder på att kodningen av arbetsuppgifternas art inte var speciellt reliabel.

behov av att bete sig på olika sätt i skilda situationer. Att avgöra överensstämmelsen i bedömningar eller skattningar som görs i många tänkbara situationer är uppenbarligen inte helt lätt.

Tillvägagångssättet för att avgöra denna aspekt av reliabiliteten liknar generellt sett de procedurer som är aktuella vid en bedömning av interbedömarreliabiliteten.

Jenkins m.fl (1975) undersökning tog även upp frågan om interbedömarreliabilitet över tid, och de fann att måtten klarade sig ännu sämre i detta avseende.

Det är uppenbarligen inte speciellt lätt att uppnå en tillräckligt hög grad av reliabilitet vid strukturerade observationer, en viktig synpunkt med tanke på det faktum att validitet förutsätter reliabilitet (se kapitel 3). Det kan ibland vara svårt att få en tillräckligt bra reliabilitet på grund av faktorer som att observatörens uppmärksamhet försämras.

Vi får emellertid inte överdriva detta, eftersom ORACLE-forskarna lyckades uppnå en hög grad av reliabilitet på många av deras mått. Två kritiker av strukturerade observationer har dessutom skrivit att "det råder inget tvivel om att observatörerna kan utbildas till att använda sig av komplexa observationsscheman med en hög grad av reliabilitet" (Delamont & Hamilton, 1984, s. 32). Man använde sig av den Scott-koefficient som omnämns i temaruta 8.9 och fann att den genomsnittliga interbedömarreliabiliteten vid observationerna av olika slags elevbeteenden i ORACLE-studien låg på 0,90. Den höga reliabiliteten kan bero på faktorer som har med klassrumssituationen att göra och på det faktum att det finns en lång tradition i skolan när det gäller strukturerade observationer, vilket gör att man fått stor erfarenhet av den metoden.

Validitet

Validitet rör som jag nämnt tidigare frågan om huruvida ett mått verkligen mäter vad det är avsett att mäta. Validiteten hos ett mått påverkas av följande faktorer:

- om måttet är en spegling av det begrepp som det utformats för att mäta (se kapitel 3),
- fel som uppstår vid tillämpningen av måttet i forskningsprocessen.

Den förstnämnda faktorn innebär helt enkelt att det vid en bedömning av validiteten (ytvaliditet, samtidig validitet och så vidare) för en strukturerad observation är nödvändigt att ta hänsyn till samma frågeställningar som vi berörde i samband med diskussionen om intervjuer och enkäter. Den andra validitetsaspekten – felaktigheter vid implementeringen – rör i första hand två frågor:

- Hanteras observationsinstrumentet på det sätt som man tänkt sig? Det motsvaras av frågan om huruvida de intervjuare som använder sig av ett strukturerat frågeschema följer detta verktyg som man avsett. Om det finns skillnader mellan observatörerna (eller för en och samma observatör över tid) kommer måtten inte att vara reliabla och därmed inte heller valida. Att säkerställa att observatörerna har en så fullständig bild som möjligt av hur observationsschemat ska tillämpas är därför avgörande.
- Förändrar människor sitt beteende för att de vet om att de observeras? Detta är ett exempel på det som kallas för "reaktiv effekt" (se temaruta 8.10). Om människor ändrar sitt beteende då de observeras, för att de kanske vill uppfattas positivt av observatören, måste vi uppfatta beteendet som atypiskt. Följden av det blir att vi knappast kan säga att resultaten från en undersökning som bygger på strukturerade observationer ger en bild av vad som brukar hända i vardagen. McCall (1984) noterar att det finns empiriska

8.10 Den reaktiva effekten

Webb m.fl. (1966, s. 13) skrev om den "reaktiva mätningseffekten" och avsåg då att de studerade personernas vetskap om att de deltar i en undersökning på ett negativt sätt påverkar de data som olika undersökningar ger. De nämnda forskarna skilde mellan fyra aspekter av denna effekt:

- "*Försökskanineffekten*", det vill säga en medvetenhet om att vara studerad. Exempel på denna påverkan är att undersökningspersonerna vill göra ett gott intryck eller att de tror att de ska bete sig på ett visst sätt (eller ge uttryck för vissa attityder), bara för att det finns en observatör närvarande.
- *Rolleffekt*. Webb m.fl. menar att deltagarna ofta frestas att gå in i en viss roll vid en undersökning. Ett exempel på det är en välkänd effekt i den experimentella forskningen (som kan vara aktuell även i andra sammanhang) då vissa undersökningspersoner letar efter ledtrådar och antydningar om hur de förväntas bete sig för att undersökningens mål ska uppnås. De anpassar sedan det de säger och gör så att det stämmer med deras tolkningar av dessa mål (tolkningarna kan förstås vara helt felaktiga).
- *Själva undersökningen som påverkansfaktor*. Själva det

faktum att en forskare är närvarande i en situation, där det normalt inte finns några forskare, kan göra att saker och ting förändras. Det faktum att en observatör sitter i ett bakre hörn av klassrummet innebär att det finns en plats och en stol som vanligtvis ingen använder, något som kan påverka beteendet hos de studerade.

- *Systematisk skevhet i reaktionerna* ("response set"). Detta är ett problem som i första hand rör intervjuer och enkäter och som blir aktuellt då respondenterna svarar på en uppsättning frågor på ett systematiskt men skevt sätt. Exempel på denna effekt är mätproblem som rör social önskvärdhet samt "ja- och nej-sägare", det vill säga att man svarar konsekvent jakande eller nekande på ett antal frågor, oberoende av vad de handlar om.

Reaktiva effekter blir sannolikt aktuella i varje undersökning där deltagarna vet om att de är föremål för ett studium. Webb m.fl. efterlyser en mer frekvent användning av det de kallar *icke-reaktiva* eller diskreta ("unobtrusive") metoder som innebär att de undersökta personerna är mindre medvetna om att de studeras (se temaruta 10.6 för mer information).

resultat som tyder på det finns en reaktiv effekt i verksamhet vid strukturerade observationer, men att de undersökta personerna i stort sett vänjer sig vid att bli observerade, vilket gör att forskaren påverkar den observerade situationen i mindre utsträckning efter en viss tid (allt mindre ju längre observationen varar). Dessutom ska vi vara medvetna om att människors medvetenhet om observatörens närvaro minskar som en följd av andra faktorer inverkan. Lärare och elever har till exempel många saker att göra i klassrummet, och det gör att effekten av observatörernas närvaro minskar genom de krav som situationen i övrigt ställer på de närvarande personerna.

Fältstimulering som en form av strukturerad observation

Salancik (1979) har använt sig av uttrycket "fältstimulering" för att beskriva en form av observationsforskning som uppvisar många av den strukturerade observationens typiska drag. Även om han klassificerar fältstimuleringen som en kvalitativ metod, är det bättre att uppfatta den som en del av en kvantitativ strategi, eftersom forskaren vanligtvis försöker kvantifiera resultaten av sina interventioner. Utifrån den klassifikation som beskrevs i temaruta 8.5 handlar en fältstimulering egentligen om en styrd observation. En del av LaPieres

undersökning (se temaruta 8.3) var en form av fältstimulering, nämligen då han bad det kinesiska paret ta in på ett hotell eller beställa bord på en restaurang för att se hur det gick för dem.

En fältstimulering är således en undersökning, där forskaren direkt ingriper i och/eller manipulerar en naturlig miljö för att se vad som sker till följd av interventionen. Till skillnad från de flesta strukturerade observationer vet dock respondenterna i en fältstimulering inte om att de studeras. I temaruta 8.11 beskrivs en berömd fältstimulering.

Vissa former av fältstimulering kan liknas vid en experimentell design (se kapitel 2). Ett exempel på det är en undersökning som Daniel (1968) gjort av rasdiskrimineringen i Storbritannien under 1960-talet. Daniel genomförde en traditionell attitydundersökning bland invandrargrupper för att få en bild av diskrimineringsnivån. Dessutom utformade han olika "situationstest" som stöd för riktigheten i sina resultat. I en uppsättning sådana test undersökte han diskriminering i bostadssektorn. Han valde ut 60 annonser med rubriken "Att

hyra" från ett antal geografiska områden i Storbritannien. Annonser med texten "ej färgade" och "endast europeer" uteslöts från studien; det var vid den tiden inte förbjudet för hyresvärdar att skriva sådant i sina annonser. Varje hyresvärd kontaktades i tur och ordning av en västindier, en ungrare och en engelsman (vit). Dessa personer som sökte bostad var alltså olika när det gällde etnisk bakgrund, men de uppgav liknande egenskaper eller karaktäristika. Den bostadssökande skulle ange att han eller hon var gift men inte hade några barn.

I hälften av fallen uppgav de sökande att de hade en yrkesutbildning bakom sig (de sökte också de dyrare av de utannonserade bostäderna; i resten av fallen uppgav man okvalificerade yrken). I femton av alla de 60 fallen var det tre sökande som fick samma information (det vill säga "redan uthyrd" eller "ledig"). Det betyder att diskriminering var för handen i de återstående 45 fallen (se tabell 8.1).

Resultaten från Daniels undersökning tyder helt klart på att det var hudfärg och inte etnisk bakgrund i sig som föranledde diskrimineringen (eftersom ungraren

8.11 Exempel på en fältstimulering

David Rosenhan (1973) var en av åtta personer som i rollen som patient försökte bli inskrivna på olika mentalsjukhus i USA. Några av dem – de kallades för "pseudopatienter" – försökte bli intagna på fler än ett sjukhus; sammanlagt studerades tolv stycken sjukhus. Varje pseudopatient instruerades att säga att han eller hon hörde röster. Alla lyckades bli inskrivna, och i elva av de tolv fallen fick de diagnosen schizofreni. Så snart de blivit inskrivna skulle pseudopatienterna sluta uppvisa något symptom. Trots det faktum att alla pseudopatienterna var psykiskt "friska", tog det lång tid innan de blev utskrivna. Längden på sjukhusvistelsen varierade mellan sju och 52 dagar (genomsnittet var 19 dagar).

På fyra av sjukhusen tog pseudopatienterna kon-

takt med psykiatriker och sjuksköterskor för att be om att bli utskrivna (de tog inte kontakt med personalen mer än gång om dagen). Pseudopatienterna noterade vilken reaktionen blev på deras önskemål om att få lämna sjukhuset: 71 procent av psykiatrikerna reagerade med att fortsätta med det de höll på med och tog ingen ögonkontakt, medan 88 procent av sjuksköterskorna gjorde detsamma.

Rosenhan tolkar detta som ett tecken på att en mental patient blir maktlös och depersonaliserad. Undersökningen har väckt debatt genom att många psykiatriker har försökt ifrågasätta resultaten och tolkningen av dem, medan andra har ifrågasatt de etiska grunderna (se kapitel 22), bland annat för att man byggde undersökningen på falska premisser.

Tabell 8.1 Daniels (1968) situationstest: fallet med bostäder.

Reaktion på förfrågan om att få hyra bostaden	Antal
Personen från Västindien fick höra att bostaden redan var uthyrd, medan de båda andra sökande fick höra att den var ledig.	38
Man krävde högre hyra av personen från Västindien än av de övriga två.	4
Personerna från Västindien och från Ungern fick höra att bostaden fortfarande var till uthyrning.	2
Personerna från Västindien och från Ungern avkrävdes en högre hyra.	1
Alla sökande fick samma information.	15
Summa	60

sällan blev diskriminerad). Man har gjort liknande studier när det gäller husköp, anställning och bilförsäkringar. Intressant nog har forskarna ofta funnit vissa belägg för att diskrimineringen var *större* än vad tidigare attitydundersökningar visat, något som förmodligen beror på att det är svårt att vara säker på att man blivit behandlad på ett diskriminerande sätt (och därför drar man sig för att rapportera detta).

Även om den typen av undersökningar leder fram till tämligen slående resultat och löser problemet med reaktivitet genom att inte låta deltagarna veta att de observeras (till exempel i fallet med de pseudopatienter som beskrevs i temaruta 8.11), väcks etiska frågor genom att det ofta innebär att man för människor bakom ljuset. Om man dessutom använder sig av ett observations-schema, får detta inte vara för uppenbart eller för omfattande eftersom observatören då blir avslöjad. Allt man i normalfallet kan göra är att låta kodningen vara begränsad, framför allt när det gäller effekten av en intervention, som i LaPieres (1934) och Daniels (1968) studier, eller inkludera en begränsad mängd uppföljande observationer, som i Rosenhans (1973) undersökning.

Kritik av strukturerade observationer

Även om strukturerad observation inte är en metod som speciellt ofta kommer till användning inom samhällsvetenskaplig forskning, har den givit upphov till många debatter. Vissa kritiska synpunkter har legat underförstådda i den tidigare diskussionen om reliabilitet och validitet och i frågan om generaliserbarhet. Det finns dock även några kritiska punkter som kräver en diskussion:

- Det finns risk för att man anlägger ett potentiellt felaktigt eller irrelevant perspektiv på den miljö som studeras. Denna synpunkt liknar problemet med slutna frågor i enkäter. Risken är speciellt stor då den aktuella miljön är förhållandevis obekant. En lösning när det gäller strukturerade observationer går ut på att man inleder med en tids ostrukturerade observationer för att kunna identifiera lämpliga variabler och kategorier.
- Eftersom strukturerade observationer är inriktade på direkt observerbart beteende, är det sällan lätt att få tag i avsikterna bakom beteendet. Om intentioner är av intresse, är det något som observatören måste sluta sig till. I FIAC-schemat (se temaruta 8.6) innebär till exempel kategorin "läraren berömmar eller uppmuntrar" att man sluter sig till ett motiv bakom det som läraren säger och gör. I ORACLE-studien måste observatören dra en slutsats som rör huruvida en elev som tittar ut genom fönstret arbetar eller ej (Galton m.fl., 1980; Delamont & Hamilton, 1984). I grunden går problemet ut på att strukturerade observationer inte utan vidare gör att observatören kan få en riktig bild av innebörden av ett visst beteende.
- Det finns en tendens som betyder att en strukturerad observation genererar mängder av data. Problemet med det kan vara att det är svårt att koppla samman

dem för att få en generell bild och hitta generella teman som knyter ihop de olika informationsfragmenten. Det är med andra ord svårt att se den större bild som ligger bakom de beteendeselement som strukturerade observationer brukar vara inriktade på. Man har till exempel menat att den tendens som strukturerade observationer av chefer uppvisar, när det gäller att dessa sällan planerar sitt arbete i vardagen (se Mintzberg, 1973), beror på denna benägenhet hos metoden att fragmentisera chefernas verksamhet i åtskilda delar. Följden av detta blir att planeringsaktiviteter (som kan vara en del av många handlingar som chefer utför) hamnar i bakgrunden och inte uppfattas under observationerna (Snyder & Glueck, 1980).

- Man menar ofta att strukturerade observationer negligerar den kontext som beteendet utförs i. Delamont & Hamilton (1984) har exempelvis i samband med ORACLE-undersökningen noterat att lärarnas undervisningsstilar var relaterade till lärarnas ålder. De menar dock att ett sådant resultat kan tolkas på ett riktigt sätt "om data insamlats om lärarnas karriär och livshistoria på ett sätt som man i ORACLE tar avstånd ifrån" (a.a., s. 9). Om sådan information skulle ha samlats in är denna kritik förstas obefogad, men den tendens som forskare som använder strukturerade observationer uppvisar när det gäller deras inriktning på det iakttagbara beteendet ger grund för denna kritik.

Å andra sidan ...

Det står utifrån föregående avsnitt klart att det finns vissa obestridliga begränsningar med strukturerad observation som metod. Vi måste dock även vara medvetna om att då det konkreta beteendet utgör fokus för analysen, och då frågor som rör mening är av mindre

vikt, är strukturerade observationer nästan alltid en säkrare och mer effektiv metod än att med hjälp av enkätfrågor låta människor beskriva sitt beteende. Det kan också hända att strukturerad observation är ett tillvägagångssätt som fungerar bäst då man kombinerar det med andra metoder. Eftersom observationer sällan ger information om motiven för det beteende som observeras, stärks de av andra metoder som kan ge information om motiv och avsikter.

Delamont (1976) har i sin skolforskning funnit att FIAC är ett användbart verktyg för ett studium av skillnader i undervisningsstilar mellan olika lärare. Hon fick dock data om motiven till de kvantitativa skillnader hon upptäckt genom att genomföra deltagande observation och semi-strukturerade intervjuer (två av de viktigaste metoderna inom den kvalitativa forskningen) i klasserna. Hon jämförde till exempel två latinlärare som var lika varandra i vissa avseenden, men som också skilde sig åt när det gällde "andelen frågor jämfört med andelen föreläsningsslag då de pratade" (Delamont, 1976, s. 108). Dessa skillnader i undervisningsstil var en följd av olikheter i synen på undervisning och i deras beteendemönster.

Utifrån laboratorieexperiment inom områden som socialpsykologi är observationer med olika grad av struktur vanligt förekommande, men i samhällsforskningen över lag är det ganska sällan som strukturerade observationer kommer till användning. Den kanske viktigaste anledningen till det är att intervjuer och enkäter – även om dessa är begränsade när det gäller deras förmåga att ge riktig information om beteendet – ändå rymmer en möjlighet att ge information om både beteende, attityder och social bakgrund. De är med andra ord mer flexibla och rymmer en möjlighet att få information om olika beteenden och samband mellan dessa (även om det förstås rör sig om beskrivningar av beteendet), till exempel sociala bakgrundsfaktorer. Man kan också ställa frågor om attityder och studera de förkla-

ringar som människor ger till sitt beteende. Som följd av det, kan de forskare som använder sig av enkäter få information om faktorer som ligger till grund för beteendet. Alla former av beteenden är dessutom inte möjliga att studera, och det är förmodligen bara genom en surveyundersökning eller genom forskarstyrda dag-

böcker (se temaruta 6.4, s. 154) som man kan fånga den typen av beteenden. Ett mer allmänt bruk av strukturerade observationer kan emellertid resultera i bättre färdigheter i att hantera metoden så att tillförlitliga mått av det slag som utvecklats på det pedagogiska området kan formas.

Viktiga teman i kapitel 8

- Strukturerade observationer är ett angreppssätt vid studiet av beteende vilket utgör ett alternativ till surveybaserade metoder.
- Metoden inbegriper uttalade regler för hur man ska beskriva och registrera beteenden.
- Strukturerade observationer brukar användas för studier av förhållandevis begränsade former av beteende, till exempel klassrumsbeteende.
- Metoden har många problem gemensamma med surveyforskning när det gäller reliabilitet, validitet och generaliserbarhet.
- Man måste ta hänsyn till reaktiva effekter i samband med strukturerade observationer, men betydelsen av dessa effekter ska inte överdrivas.
- Så kallade fältstimuleringar utgör en form av strukturerad observation som rymmer vissa etiska problem.
- Problemen med strukturerade observationer handlar till största delen om svårigheten dels att få en bild av avsikter bakom olika beteenden, dels att utforma och tillämpa en relevant referensram för registreringen av beteendet.

Not

- 1 Definitionen av "särskilda behov" är vidare än den som används i Sverige. *Övers. anm.*